

לעלו נשמות אבי מורי מאיר שמואל בן יעקב דוד, ואמי מורתי פער בת הרב יהושע, זכרונם לברכה לחיי העולם הבא

הערה לענין כיבוד אב ואם לאחר מותם

ברייטא בקדושין ל"א ע"ב: "ת"ר, מכבדו בחייו ומכבדו במותו. בחייו כיצד? הנשמע בדבר אביו למקום לא יאמר שלחוני בשביל עצמי, מהרוני בשביל עצמי, פטרוני בשביל עצמי, אלא כולהו בשביל אבא. במותו כיצד? היה אומר דבר שמועה מפיו לא יאמר: כך אמר אבא, אלא כך אמר אבא מרי הרינו כפרת משכבו.²⁹ והני מילי תוך י"ב חודש, מכאן ואילך אומר: זכרוננו לברכה לחיי העולם הבא."

ועי' בתוס' ר"י הזקן על אתר, שדין זה של הריני כפרת משכבו (=הכ"מ) הוא דוקא כשאומר דבר הלכה ששמע מאביו אבל לא כשאומר בשמו מילי דעלמא. ועוד, שזה דוקא בשם אביו ולא בשם אמו (ואולי הא בהא תליא, שכרגיל ששומע ד"ת מאביו ולא מאמו). ואמנם כך היא משמעות לשון הברייטא, "היה אומר דבר שמועה", שדרך כלל זה מוסב על דבר הלכה. וכן משמע מדברי הרמב"ם בפ"ו מהל' ממרים, וכן פסק המחבר ביו"ד סי' ר"מ.

אבל הרמ"א לא כן פסק, אלא הביא בשם המהרי"ל שאמר שאין חילוק בין אב לאם בכל זה, ומשמע ג"כ שאין הבדל בין אם אמר בשם דבר הלכה או דבר חול, תמיד צריך להזכירם בלשון הכ"מ. לפנינו, איפא, מחלוקת חכמי ספרד וחכמי אשכנז בנידון.

ונראה להסביר מחלוקתם, שמהרי"ל והרמ"א סוברים שפשוט הוא שהמצוה לכבדם אחר מותם באמירת הכ"מ תופסת גם בדבר הלכה גם במילי דעלמא, וגם לאב וגם לאם, שהלא התורה מזכירה אב ואם בחדא מחתה "כבד את אביך ואת אמך", ומנין לנו להפלות ביניהם. ועוד, אם אמנם יש מצוה לכבדם אחר מותם, מה לי אם מזכירם לגבי דבר חכמה בחכמת התורה או בחכמת העולם או סתם מילי דעלמא, סוף סוף הרי המצוה היא לכבד את הגברא ולא את מה שאמר, וא"כ יאמר הכ"מ בין אם מזכיר שמועה ששמע בדבר הלכה או במילי דעלמא – או שמזכירם סתם.

ושיטת הספרדים – הרמב"ם והמחבר ור"י הזקן – יש לנמק, שלכאורה אינו מובן מדוע קבעו חכמים הלכה כזו שצריכים לכבדם לאחר מותם, הלא תורתנו היא תורת חיים והיא מסדרת לנו יחסי אדם לחברו ואדם למקום, ומה לנו עם מתים שכבר הלכו לעולמם ואינם יכולים ליהנות ממעשינו. אלא שזה מבואר יותר לאור מה שאמרו ביבמות צ"ז ע"א, "אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בר יוחי כל ת"ח שאומרים דבר שמועה מפיו בעולם הזה שפתותיו דובבות בקבר."³⁰ ולכן חכמי ספרד מודים שהמצוה היא לכבד את הגברא, אבל כאן אמנם כן הוא, שכשמזכיר ד"ת בשמו, ושפתיו של אביו דובבות בקבר, הרי כאילו מחייהו, שע"י התורה ששמע ממנו ושהוא מזכירה עכשיו מביאו שוב לחיים, וכיון שאביו כאילו חי הריהו צריך לכבדו ועל כן אומר הכ"מ. ועי' רש"י שם ביבמות ד"ה שיאמרו, "שיהיו שפתיו נעות בקבר כאילו אני חי", הרי בפירוש שענין הזכרת דבר שמועה כאילו מחייהו.

אבל זה רק כשאומר דבר שמועה בחכמת התורה, שהיא נקראת חיים, "כי הם חיינו ואורך ימינו", ועל התורה כתוב, "עץ חיים היא למחזיקים בה", וכן אנו אומרים בברכת התורה, "וחיי עולם נטע בתוכנו." אבל במילי דעלמא ואפ'

²⁹ על "הריני כפרת משכבו" אומר רש"י, "עלי יבוא כל רע הראוי לבוא על נפשו." וכלשון הזה מצינו גם במשנה נגעים פ"ב: "רבי ישמעאל אומר בני ישראל אני כפרתן." והטעם לזה שבכל עת צרה לזולתו כך הוא הדרך להשתתף בצער, או שמכיון שמצורע היהיה כמת לכן משתמש רבי ישמעאל בבטוי דומה לזה של הכ"מ.

³⁰ ועי' ג"כ כזה בסנהדרין צ' ע"ב ובבכורות ל"א ע"ב.

בחכמת העולם אין ענין של חלות המושג של "חיים", ולפיכך אינו חייב לכבדו ע"י אמירת הכ"מ, שהלא אינו בחיים עוד. ועי' בירושלמי שקלים פ"ב ה"ד מובא אותו מאמר שמובא בבלי ביבמות שם, ובמקום "דבר שמועה" נזכר "דבר הלכה", ע"ש.

ואולי עי"ז יש לנמק את המנהג שמקדישים דברי תורה, הן בכתב הן בע"פ, לזכר נשמת מישהו, שע"ז שלומדים תורה לכבודו מחיה אותו או אותה, וזה לא רק לפי שיטת האשכנזים אלא גם לזו של הספרדים.

ואילוי דאסתפינא הייתי אומר שחכמי ספרד יודו לחכמי אשכנז שאדם העושה איזו מצוה לעלוי נשמת אביו או אמו גם אז צ"ל הכ"מ, ולא דוקא כשאומר דבר הלכה משמו, והנימוק הוא שבד"ת כשאומר "שמועה" בהלכה ששמע מפיו צ"ל הכ"מ לא משום שע"ז שפתיו דובבות בקבר וכמש"ל, אלא שע"י התורה הריהו מחובר וקשור לחי העולמים, שהרי הרבש"ע הוא "המלמד תורה לעמו ישראל", ולכן בזמן שמזכיר אביו ואמו בקשר לתורה הרי הם בחיים ממש שהלא הם קשורים ע"י התורה למקור החיים. וא"כ ה"ה בכל מצוה ומצוה ולא דוקא ת"ת, שהרי עיקר הטעם שיהודי עושה מצוה הוא לא רק שכך צוהו הקב"ה, אלא יתירה מזו – שהקב"ה בכבודו ובעצמו מקיים מצוה זו, וא"כ ע"י זה שהוא הולך בדרכי ה' ומחקה מעשיו ומדותיו הוא נעשה קרוב וקשור אליו, וכמו שהוא ית' מלמד תורה כך הוא "גומל חסדים טובים לעמו ישראל", וכן לכל המדות הטובות.

ואשר על כן עשיית גמ"ח לזכר נשמת הוריו מקשר ומדבק אותם לחי העולמים והם נחשבים כחיים, ולפיכך יש מצוה לכבדם גם אחר מותם.